

Григорій Сковорода, *Повна академічна збірка творів*, ред. проф. Леонід Ушкалов, Майдан–Харків 2010, 1400 с.

Закоріненість світогляду Григорія Сковороди в старожитню українську духовну культуру, античну філософію, Александрійську патристику, німецький містицизм зробила його одним із найзагадковіших оригінальних мислителів і найяскравіших українських письменників, пристрасна думка якого дивовижно втілювалася у гармонійному поєднанні зовнішньої й унутрішньої краси, матеріального й духовного аспектів буття, зорієнтованих на самопізнання і цілковите осягнення Бога.

З огляду на широкоаспектність інтелектуальних розважань мистця сотні українських і закордонних науковців в галузі філософії, історії, богослов'я, лінгвістики, педагогіки та літературознавства присвятили вивченню його філософських діялогів і трактатів, притч, байок, візій, пасльмів, кантів, солілоквій, листів численні наукові розвідки. Високо поцінуючи феномен Г. Сковороди, його світоглядну позицію, що виходила далеко за межі шкали загальнолюдських цінностей і досягала меж буття Всесвіту, та окреслюючи його місце не лише в українській, а й у світовій культурній традиції, українського гуманіста називали то «українським Сократом» (Б. Никольский), то «українським Жан-Жаком Руссо» (З. Мазур), то «українським Франциском Асизьким» (Н. Арсеньєв), розглядали як піонера «філософського кордоцентризму» (А. Калюжний) і як носія «космічної свідомости» (П. Пелех), як «апостола раціоналізму» (Ф. Кудринський) і як найяскравішого представника «емблематичного стилю в містичній літературі Нового часу» (Д. Чижевський), як «найбільшого після перших отців Церкви християнського філософа світу» (М. Степаненко), і як чоловіка, що «втілює у собі всі риси українського народу» (І. Мірчук) та протоптав «питому східнослов'янську стежину осягнення реальности» (С. Шерер), і як філософа, який перетворився на «своєрідний символ української культури від давнини до сьогодні» Л. Ушкалов.

Інтерес до писань Г. Сковороди сформував магістральний напрямок в українській гуманістиці й став одним із вагомих структурантів світових славістичних студій. Проте справа видань власне писань Г. Сковороди аж до наших часів виглядала плачевно.

За життя Г. Сковороди його твори ніколи не видавалися, бо й мети такої автор перед собою не ставив, писав для вузького кола своїх друзів. Проте глибина і проникливість проблематики творів українського філософа сприяла широкому розповсюдженню його ідей ще в рукописних варіантах серед інтелектуалістів сучасности автора.

Перший друкований діялог *Наркіс* з'явився в Санкт-Петербурзі вже через чотири роки після смерти автора завдяки клопотанням М. Антоновського. Перша половина XIX ст. уже рясніє окремими книжками Г. Сковороди. Зокрема виходять друком *Басни Харківськія* (Москва, 1837), *Беседа, наречення двоє* (Москва, 1837), *Дружеский разговор о душевном мире* (Москва, 1837), *Убогий жайворонок* (Москва, 1837), *Брань архистратиґа Михаила со Сатаною* (Москва, 1839). Деякі

поезії, листи чи уривки з творів час від часу з'являлися на сторінках часописів „Молодик”, „Москвитянин”, „Московский наблюдатель”, „Сионский весник”, „Телескоп”, „Утренняя звезда”. Звісно, що часописне оприлюднення творів Г. Сковороди не відповідало навіть тодішнім запитам. Українська гуманістика потребувала системного підходу до видання творів останнього українського барокового письменника.

У 1861 році знову ж таки у Санкт-Петербурзі вийшла збірка творів Г. Сковороди під назвою *Сочинение в стихах и прозе Григория Саввичева Сковороды. С его портретом и почерком его руки*, яка стала першим присутнім кроком у справі видання його текстів.

Перша академічна збірка творів була приурочена до століття від дня смерті Г. Сковороди і вийшла у 1894 році в Харкові під редакцією професора Д. Багалія. Однак, вона охопила лише переважну більшість трактатів та діалогів, поезій, листів автора і на всеосяжність його творчості не претендувала.

У 1912 році у Санкт-Петербурзі була здійснена спроба В.Бонч-Бруєвичем видати академічний двотомник творів Г.Сковороди. Справді, до першого тому ввійшли майже всі філософські твори письменника, проте другий том, структурований художніми текстами, листами й перекладами, нажаль, не вийшов зовсім.

Бажання Д. Чижевського, висловлене ще у 1933 році, щоб «у інтересах української науки нарешті [було] видано твори Сковороди в повному, автентичному та достойному вигляді» не було здійснено. Проте аж до 1961 року саме ці неповні й не зовсім відповідаючі вимогам текстології збірки Д. Багалія *Сочинения Григория Саввича Сковороды, собранные и редактированные проф. Д.И. Багалеем. Юбилейное издание (1794 – 1894)* і В. Бонч-Бруєвича *Собрание сочинений Г.С. Сковороды. С биографией Г. С. Сковороды М. И. Ковалинского, с заметками и примечаниями В. Бонч-Бруевича* правили за найавторитетніші оприлюднення текстів мистця.

У 1961 році частково бажання Д. Чижевського здійснила Академія наук України, видавши двотомну збірку творів Г. Сковороди, укладену за жанрово-тематичним принципом: до першого тому якої увійшли філософські трактати й діалоги, а до другого – художні твори, листи, життєпис Г. Сковороди автора М. Ковалинського та dubia.

Це видання стало матричною основою для студій науковців Інституту філософії Академії наук України, які у 1973 році уклали за хронологічним принципом і видали *Повне зібрання творів Г. Сковороди* у двох томах. Це видання було доповнене діалогами *Бесѣда 1-я, наречення Observatorium. (Сіон)* та *Бесѣда 2-я, наречення Observatorium. Specula. Еврейски: Сіон* і невідомим до того листом. Високо поцінуючи тривалу працю чималих наукових колективів (П. Тичина, О. Білецький, Д. Острянин, П. Попов, І. Табачников, І. Іваньо, В. Шинкарук, В. Євдокименко, Л. Махновець, В. Нічик та ін.) і визнаючи київські видання 1961-го та 1973-го років за найавторитетніші академічні збірки творів Г. Сковороди, все ж не можу назвати їх бездоганними. Услід за Дмитром Чижевським, який вказував на наявність помилок у грецьких словах, Юрій Шевельовим, який наголошував на відсутності фахових коментарів щодо біблійних цитат, Іва-

ном Огієнком, який відзначав нехтування авторським вживанням великої літери, помічаємо тут помилкове вживання літери «Ѣ» з огляду на стилізацію під російську орфоєпіку, пропуски слів і навіть фраз та речень у текстах автора, нехтування вживання діакритичних знаків, ідеологічну ангажованість приміток і коментарів та вступної статті тощо.

Твори Г. Сковороди «в повному, автентичному та достойному вигляді» було видано лише у 2010 році під назвою *Сковорода Григорій. Повна академічна збірка творів*, яка охоплює 1400 сторінок (майже стільки, скільки й улюблена книжка Сковороди – Біблія). Безпосередніми виконавцями цього вельми складного і трудомісткого проєкту були Олександр Ушкалова, яка займалася коректурою тексту і комп'ютерним набором, доктор філософських наук (доктор габлітований), професор Олег Марченко, який готував частину приміток і коментарів, доктор філософських наук (доктор габлітований), професор Марія Кашуба і Любов Пашина, які звірили латинські та грецькі тексти. Основний тягар укладання збірки звісно ліг на плечі керівника проєкту, доктора філологічних наук (доктора габлітованого), професора Леоніда Ушкалова, який упроваджував підготовку тексту, передмови, вступної статті, приміток і коментарів, оновленої редакції перекладів з латини.

Отож, Леонід Ушкалов хай і не за один рік, але виконав на високому фаховому рівні роботу, яка ось уже кілька століть була не на силі для цілих академічних інститутів.

З огляду на те, що в сучасному харківському науковому осередку Леонід Ушкалов – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Харківського національного педагогічного університету ім. Г. Сковороди є фундаментом сквородинської теми, якій присвятив більшу частину своїх наукових пошуків, краще за нього таку роботу не те що в Україні, в світі ніхто виконати не зміг би.

Сковородинську тему він почав студіювати ще в аспірантурі при Інституті літератури ім. Тараса Шевченка НАН України та в докторантурі при кафедрі української літератури Харківського національного педагогічного університету.

У 1989 році в Інституті літератури ім. Тараса Шевченка НАН України Л. Ушкалов захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук (докторат) за сквородинознавчою темою: *Творчість Григорія Сковороди і антична культура*. У цьому ж таки Інституті 1996 року захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук (доктора габлітованого) за темою, тісно пов'язаною із творчістю Г. Сковороди: *Література українського бароко в її зв'язках із філософією*.

Леонід Ушкалов є автором численних історико-літературних та історико-філософських праць, присвячених життю і творчості Сковороди, які були надруковані українською, англійською, німецькою, польською та російською мовами.

Вагомим внеском в українське сквородинознавство є сім книжок автора, а саме: *Нариси з філософії Григорія Сковороди* (Харків: Основа 1993, 152 с.), *Григорій Сковорода і антична культура* (Харків: Знання 1997, 180 с.), *Українське барокове богомислення. Сім етюдів про Григорія Сковороду* (Харків: Акта 2001, 221 с.), *Два століття сквородіяни: бібліографічний довідник* (Харків: Акта 2002,

528 с.), *Григорій Сковорода: семінарії* (Харків: Майдан 2004, 876 с.), *Сковорода та інші. Причинки до історії української літератури* (Київ: Факт 2007, 552 с.), *Григорій Сковорода* (Харків: Фоліо 2009, 123 с.).

Уже перша монографія аспіранта Л. Ушкалова *Нариси з філософії Григорія Сковороди*, написана у співавторстві з тодішнім студентом V курсу, а нині знаним московським професором О. Марченком, засвідчила входження в науковий світ серйозного, здатного до висувань глибоких аргументованих висновків, інтелектуаліста. Дослідження присвячувалося засновковим моментам ейдології Григорія Сковороди, різні моделі якої всотували в себе поступ європейської філософської традиції від Античності до Бароко.

У монографії *Григорій Сковорода і антична культура* автором здійснена екстраполяція позірної зрозумілості псалми Г. Сковороди *Всякому городу нрав и права* на всю культурну сферу. Літературний твір письменника розглядається науковцем як своєрідний «образ» безконечності духовної культури людства. Розгортання даного твору в хронотопі європейської духовної традиції змусило автора винести його аналіз за межі суто літературного ряду і довести, що «перебуваючи по той бік поетичної сфери, філософські універсалії є складниками певних ідеологічних побудов, по цей бік – вони часто переходять у власне інобуття, структуруючи поетичний текст».

У розвідці *Українське барокове богомислення. Сім етюдів про Григорія Сковороду* Леонід Ушкалов розглядає методу Григорія Сковороди сходження до Бога «ліствицею» творива у контексті українського «богомислення» XVII–XVIII ст. як найвищий злет української духовної традиції доби пізнього Бароко. Дослідник наголошує, що богомисленнєва синтеза філософії, теології та містики є прикметною ознакою творчості останнього письменника епохи українського Бароко – Григорія Сковороди.

На думку науковця, «богомислення» Сковороди структурується архетипними образами сновидінь, характерними для бароко, як однієї із форм таємничої подоби життя, «трихотомією» Господнього страху, всезагальною «фігуратистською» ноематичною настановою в галузі біблійної герменевтики, ідеєю самопізнання в руслі Божого промислу, світом образів-ідей та риторичною «матерією», в основі якої виражальні засоби українського літературного Бароко.

На неординарність побудови наукової монографії вказує наявність авторських образних поезій перед кожним розділом книжки.

І структура монографії, і її високий науковий стиль, і широка термінологічна база, якою оперує дослідник, і висновки, до яких апелює автор, свідчать про те, що Л. Ушкалов долучився до творення глибоко інтелектуальної елітарної науки в Україні.

У 2007 році в серії „Висока полиця” київським видавництвом „Факт” було видано книгу Л. Ушкалова *Сковорода та інші. Причинки до історії української літератури*, до якої увійшли двадцять статей, есеїв та рецензій, присвяченим українській літературній традиції від давнини до сучасності. Книга свідчить про розширення літературознавчих горизонтів Л. Ушкалова, оскільки автор торкається проблеми творчості не лише представників української давньої літератури, в авангарді яких Григорій Сковорода, а й порушує питання, пов’язані з творчістю

Тараса Шевченка, Івана Франка, Дмитра Чижевського, Юрія Шевельова, Оксани Забужко та інших.

Дуже важливу роботу для подальшого розвитку світової сквородіяни виконав Л. Ушкалов, уклавши бібліографічний довідник двохсотлітнього сквородинознавства, в якому брали участь науковці з України, Австрії, Італії, Канади, Молдови, Польщі, Росії, Румунії та США, та тематичний семінарій на більш, ніж три сотні тем, за кожною з яких можна писати наукові розвідки про Сквороду різного формату від реферату до дисертації.

Бібліографічний довідник *Два століття сквородіяни* зафіксував найважливіші видання творів Сквороди та численні праці про українського філософа в світовому літературознавстві упродовж XIX-XX століть. Книга структурована покажчиком авторів та предметним покажчиком, що набагато спрощує пошуки потрібного джерела. Укладач використав «літописну» манеру укладання бібліографічного довідника, чим обумовив прозорість її композиції та зручність у користуванні. Хронологічний принцип шиккування студій у довіднику якнайкраще ілюструє амплітуду коливань розвитку української сквородіяни. Є очевидним справжній «сквородинський бум» на початку XX ст., під добу «українського Ренесансу» та у кінці XX – на початку XXI століть, в часи незалежності України. Спостерігається також помітний спад у розвитку українського сквородинознавства в 1930 – 1950 роках, коли українська інтелектуальна еліта зазнала жорстокого нищення російськими комуністами.

Загалом, вихід бібліографічного довідника сприяє поживленню та поглибленню сквородинознавчих студій.

Перспективи розвитку української сквородіяни Л. Ушкалов окреслив у посібнику *Григорій Скворода: семінарій*. Автор подав бібліографічну інформацію щодо найрізноманітніших питань, пов'язаних із життям та творчістю Григорія Сквороди.

Серед тем, які потребують наукового вирішення літературознавців називає з'ясування теологічних поглядів Сквороди, сквородинську христологію, еклезіологію, біблійну герменевтику. Попри існуючі вже лінгвістичні розвідки Петра Бузука, Веслава Вітовського, Федота Жилка, Михайла Жовтобрюха, Миколи Наконечного, Олекси Синявського, Василя Чапленка, Юрія Шевельова пильної уваги, на думку Леоніда Ушкалова, потребує велике коло питань, пов'язане з мовою Сквороди.

Одним із магістральних напрямків академічної сквородіяни науковець вважає з'ясування питомих джерел сквородинської поезії, філософії та богослов'я.

Вагомим є питання, за Л. Ушкаловим, впливу Г. Сквороди на подальшу українську культуру та філософію, а також проблема його зв'язку з центрально – та західноєвропейською літературною і філософською традиціями XVII-XVIII століть.

Очікує свого вирішення і предметне вивчення сквородинських універсалій, таких як натура, сродність, тип, архетип, антитип тощо.

Бібліографічно-методичне забезпечення перспективних студійних тем покликаний здійснити аналізований нами довідник-семінарій.

Щойно з-під пера науковця як українською, так і російською мовами вийшла монографія *Григорій Сковорода*, яка є науково-популярним начерком життя та творчості українського філософа, розрахована уже не лише на фахово підготовлену аудиторію, а на широкий загал реципієнтів.

Крім того, чимало питань, пов'язаних з творчістю Сковороди проф. Ушкалов розглянув у інших своїх книжках: *Світ українського бароко: філологічні етюди* (Харків: Око 1994, 112 с.), *3 історії української літератури XVII–XVIII століть* (Харків: Акта 1999, 216 с.), *Есеї про українське бароко*, (Київ: Факт; Наш час 2006, 283 с.), *“На риштованнях історії української літератури”*: *дещо про реценцію нашої класики* (Львів: Центр гуманітарних досліджень; Київ: Смолоскип 2007, 56 с.).

Світ українського бароко: філологічні етюди присвячено ейдології та риторичі української барокової літератури, зокрема, її засновковим універсаліям, як-от «наслідування природи», «образ», «текст», «концепт», «золота середина», «передання наук» тощо. Серед імен, пов'язаних з феноменом українського літературного Бароко автор згадує і Григорія Сковороду.

Роздуми українських інтелектуалістів XVII–XVIII століть, серед яких по-важне місце посідає Григорій Сковорода, над сенсом власного життя та долею Вітчизни, їхні душевні порухи й естетичні уподобання склали «мисленевий» сюжет книги Леоніда Ушкалова *3 історії української літератури XVII–XVIII століть*.

Певним узагальненням раніше виданих праць Л. Ушкалова є його книга *Есеї про українське Бароко*. Роздумуючи про українське Бароко, про його єство, місце та роль в історії нашої літератури від давнини до сьогодні, автор спирається і на вчення Григорія Сковороди.

Рясна плідність і при тому високий рівень інтелектуальних надбань професора Леоніда Ушкалова зробили відповідний резонанс в світовому літературознавстві. Схвальні відгуки та рецензії на його праці, присвячені Сковороді, виходили не тільки в Україні, але й у Німеччині, Польщі, Росії, Румунії, США.

За книгу *Українське барокове богомислення. Сім етюдів про Григорія Сковороду* проф. Ушкалов став першим лауреатом Харківської муніципальної премії ім. Г. Сковороди (2002), бібліографічний довідник *Два століття сквородіяни* посів перше місце на Львівському міжнародному форумі видавців 2002 року в номінації *Словники та довідники* й отримав спеціальну відзнаку Української бібліотечної асоціації, а 2007 року Леонід Ушкалов став лауреатом Міжнародної літературно-мистецької премії ім. Григорія Сковороди.

Проф. Леонід Ушкалов чимало робить і в справі популяризації творчості Григорія Сковороди. Зокрема, він був упорядником, редактором, автором передмови та приміток до антології *Барокова поезія Слобожанщини* (Харків: Акта 2002, 521 с.), де опубліковано весь корпус поезій Сковороди, автором книжкових проєктів *Григорій Сковорода. Сад божественних пісень* (Підготовка тексту, передмова та коментарі Леоніда Ушкалова, Харків: Майдан 2002, 127 с.), *Григорій Сковорода. Вибрані твори в українських перекладах* (Упорядкування текстів, передмова та примітки Л. Ушкалова, Харків: Ранок 2003, 144 с.), *Дмитро Чижевський. Філософія Г. С. Сковороди* (Підготовка тексту й передне слово проф.

Леоніда Ушкалова, Харків: Прапор 2004, 272 с.), *Григорій Сковорода* (Харків: Фоліо 2009, 123 с. – серія „Знамениті українці”) та інших. А ще проф. Ушкалов є науковим консультантом Національного літературно-меморіального музею Сковороди в Сковородинівці, виступає з доповідями про творчість Сковороди на багатьох престижних наукових імпрезах (скажімо, на Третьому конгресі Міжнародної асоціації українців 1996 року він керував роботою Сковородинської секції, а на міжнародних конгресах Американської Ради Наукових товариств 2005 та 2007 років виголошував доповіді *Про стан та перспективи студій над Сковородою й Текстологічні питання, пов'язані з підготовкою нового академічного видання творів Сковороди*).

До 2004 року Л.Ушкалов був керівником сквородинознавчої лабораторії, заснованої ним при Харківському національному педагогічному університеті ім. Г. Сковороди.

Тож, цілком природно, що саме проф. Л. Ушкалов очолив роботу над підготовкою повного академічного видання творів Г. Сковороди, в якій брали участь декілька установ, зокрема Інститут літератури ім. Тараса Шевченка Національної академії наук України, Інститут філософії ім. Г. Сковороди Національної академії наук України, Харківський національний педагогічний університет ім. Г. Сковороди, Національний літературно-меморіальний музей Г. Сковороди в Сковородинівці та Університет Альберти (Канада). До речі, професори Університету Альберти Наталія Пилип'юк та Олег Ільницький уже давно підготували до цього видання фундаментальну електронну конкорданцію, яка дозволить читачеві побачити морфологію текстів Сковороди до найменших подробиць: <http://www.arts.ualberta.ca/~ukr.skovoroda/NEW/index.php>.

Останнє і найбільш авторитетне видання творів Г. Сковороди під редакцією Л. Ушкалова і під егідою Інституту літератури ім. Т. Шевченка та Інституту філософії ім. Г. Сковороди Національної Академії Наук України відкриває нові перспективи для подальшого розвитку академічних студій текстів Сковороди, адекватного поцінування його творчості, перекладу творів письменника іншими мовами світу, зрештою, для підвищення авторитету сучасної української гуманістики у світі.

Щойно з'явившись, це видання стало переможцем конкурсу Львівського форуму видавців *Найкраща книга форуму-2010* і відразу перейшло до супердефіцитних книг з огляду на дивний наклад як для книги такого високого рангу – 300 примірників.

Головний принцип, за яким Л. Ушкалов і творчий колектив під його керівництвом здійснювали даний проект – відтворення автентичного тексту Сковороди, що до цього часу в академічному сквородинознавстві було великою проблемою з огляду на різні причини, серед яких неприступність деяких джерел для українських літературознавців з огляду на їхню розпорошеність по світу, неможливість прочитання текстів через пошкодженість паперу, або й взагалі втрата автографів і варіативність списків тощо.

Отож, взявши за основу видання 1973 року, під час укладання нового збірника науковцю довелося зробити декілька десятків тисяч виправлень різного характеру. Скажімо, тодішні видавці майже не звертали уваги на понад 50 тисяч діакри-

тичних знаків, які Сковорода розставляв для того, щоб його твори можна було правильно читати.

Корпус текстів Г. Сковороди було ретельно укладено відповідно до приписів сучасної текстології на підставі автографів та найближчих до них списків, які збиралися по архівах та книгозбірнях України, Росії, Румунії, США й Чехії. Проте не всі джерела виявилися бездоганними. Працюючи над єдиним списком діалогу *Кольцо (Кільце)*, професору Л. Ушкалову довелося відтворювати біблійні цитати, перекручені переписувачем, за текстом Єлизаветинської Біблії, вживання літери «Ъ» – за формами слів, характерними для автографів Сковороди, а текст діалогу *Разговор пяти путников о истинном щастии в жизни* – реконструювати відразу за трьома списками.

Грандіозну й трудомістку роботу дослідник виконав, укладаючи корпус приміток і коментарів, у яких якомога більше намагався задокументувати цитати, алюзії, парафрази, ремінісценції тощо з огляду на звичку Сковороди не подавати вказівок на джерела.

Така звичка автора сформувалася в межах барокової традиції. Характерною особливістю способу думання українських барокових письменників можна було вважати ретроспективність, традиціоналізм, антиіндивідуалізм. Будь-яка творча вигадка здавалася брехнею, якщо тільки не була позначена авторитетом загальноприйнятого переконання. Письменники намагалися не бути голослівними, а вважали за потрібне продемонструвати свою обізнаність із творчістю визнаних авторитетів. Робота мистця таким чином прирівнювалася до створення букета квітів з інших творів. При цьому домінувала аксіома: чим давніше художнє писання, тим достовірніше, а чим достовірніше, тим правдивіше. У витворах барокових майстрів цінувалось не те, «до чого прийшли вони самостійно і в чому виявили свої особисті здібності, своє артистичне вміння та свої ідеї, – зазначав Ф. Буслаєв, – а те, в чому вони наблизилися до старовини, жертвуючи власного особистістю заради вірності традиції». Поняття плагіату тоді не існувало, навпаки, чим ближчим був художній твір до авторитетного джерела, тим майстернішим він здавався. Вміння варіювати теми цінувалось більше, ніж уміння її знайти й обробити.

Отже, належний науковий апарат даного видання складає правильне розмежування цитат і власне авторського тексту, а також розшифрування наявних у рукописах скорочень, атрибутатії різноманітних цитат, алюзій, ремінісценцій, парафраз, рясно присутніх у творах Г. Сковороди. Скажімо, лише біблійних цитат професор Л. Ушкалов віднайшов, виділив і зв'язав з Біблією близько семи тисяч. У процесі їхнього задокументування дослідник виправив помилки переписувачів та публікаторів.

Домінуючим структурантом наукового апарату збірки є також підготовані належним чином фахові коментарі до сквородинських ідей, універсалій та образів, які упорядник подав на тлі стародавньої грецької та римської літератури, святоотцівської і новочасної західної традиції, українського барокового богослов'я.

На окрему увагу заслуговує вступна стаття професора Л. Ушкалова *Григорій Сковорода*, де в дуже стислій формі визначається унікальність і універсальність

феномену Г. Сковороди. Попри численні присуди дослідників щодо творчости Г. Сковороди, Л. Ушкалов радить перш за все розглядати його філософсько-богословські ідеї «в річищі християнського неоплатонізму».

Центральним місцем у філософії Сковороди науковець називає проблему людини, наголошуючи, що сквородинська антропологічна проблематика ґрунтується на понятті «внутрішньої людини», що у творах автора здебільшого ототожнюється із поняттям «серце», яке варто трактувати як «невидиму природу» психічного життя, і яке зринає у його писаннях 1146 разів.

Належність до Александрійської традиції біблійної герменевтики визначила прихильність Сковороди, на думку Ушкалова, до всезагальної алегорези Святого Письма.

Розмірковуючи про джерела творчости, літературознавець перш за все називає Біблію, барокову емблематику, старих поганських і християнських авторів, середньовічну традицію, новочасну західну літературу. Разом з тим, наголошує науковець, феномен Сковороди можна осягнути лише в контексті української барокової традиції. Завершуючи свої розмисли про місце Сковороди в українській гуманістиці, дослідник називає його «ключовою постаттю не лише в літературі українського Бароко, але й у всій нашій духовій традиції від давнини до сьогодні».

Одним словом, академічне видання творів Григорія Сковороди під редакцією Леоніда Ушкалова є дуже цінним джерелом для філософів, літературознавців, мовознавців, педагогів, богословів та інших спеціалістів, які вивчають творчість українського філософа, надійною опорою для перекладів його творів іншими мовами, для підготовки популярних видань і багато чого іншого, а упровідна стаття керівника проекту є науковим орієнтиром в подальших студіях творчости Сковороди. Майже кожна її теза може розгорнутися в перспективний грандіозний науковий проєкт.

Наталія Левченко
Charkowski Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny
Katedra Literatury Ukrainskiej i Światowej